

30 agn Istitut Ladin “Micurà de Rù”

Ai 31 d’agost dl 1976 gnôl publiché - incé por ladin - la lege n. 27 che ê gnüda aprovada ai 31 de lugio 1976 dal Consëi Provinzial da Balsan cun le titul “Istituziun dl Istitut Ladin de Cultura”. L’articul 1 de chësta lege dij: “Al vëgn metü sö, cun sënta a San Martin de Tor, l’Istitut Ladin de Cultura nominé “Istitut Ladin Micurà de Rù”. Les normes sön i fins y la strotöra dl Istitut é stabilides tl Statut injuntè.” Le statut instës dij spo te so articul 1: “Por mantignì, defëne y miorè lingaz, cultura y carateristiches etniches ladines vëgnel istituü ... l’Istitut Ladin ...”.

Śëgn, 30 agn plü tert, él la ocasiun da fà n valgönes conscidraziuns porsura y da nes damanè, sce la cossa é bëgn incé jüda de chël vers ch’an s’â imaginé y orü inlaôta. Bele en cört pon naôta constatè che la strotöra fisica dl Istitut é nasciüda y é chersciüda de gre en gre se adatan ai bojëgns dl tëmp che se müda tres plü debota y ch’ara é dôtaorela plëna de vitalité. Mo la chestiun de basa é, sce al é y é stè meso de mantignì, defëne y miorè lingaz, cultura y carateristiches etniches ladines.

Sce te chisc 30 agn passà él garatè mudaziuns positives respet ales tematiches cumpedades sö dessura, spo él sambëgn incé stè la discusciun, la dialetica y le laûr inanter porsones, istituziuns y organizaziuns cun les medemes finalitês ch’â portè pro süa pert. L’Istitut Ladin “Micurà de Rù” ne n’ò dessigü nia dî che i miric é ma sü, mo ch’ai é incé sü, chël bëgn.

Tolon ca daimproia les tematiches me damani naôta, sce i sun bëgn stà bugn de mantignì, defëne y miorè le lingaz. Por cí che reverda le mantignì y le defëne le lingaz tles valades de Gherdeina y Badia, che é le raiun de competënza de nosc Istitut, me infidi da dî de scê. Iö vëighi o aldi che la jënt, dantadöt incé chëra jona, aprijëia y rajona tres deplü so lingaz ladin. Un di traveré arjuné é che le ladin vëgn intratan incé adorè sciöche lingaz ofizial tles aministraziuns publiches dles valades. Chësc à portè pro che tres deplü porsones é motivades da se dè jö cun le ladin.

Implü fêjel plajëi constatè ch’al é demeztru incé jënt nia ladina che se interessëia al ladin y che ô l’imparè. S’ciampì podësson magari sce le lingaz é bëgn incé gnü miorè. Iö arati de scê, cis sc’i pënsi ma al ampliamënt dl vocabolar. Al é bëgn vëi che i s’un stentè y che i se stentun da ciafè o da cherié parores nöies, mo impò n’él gnü docà n gröm de chëres che sona incé dër bun.

Incé tl ciamp dla gramatica y dla sintassa él gnü fat de gragn progresc. Sambëgn ch’al sozed impò che le lingaz vëgnes incé datrai strabacè, mo al n’è datrai nia tan

saurì da ti la dè da intène a jënt che ara jiss inçe da rajonè o da scrì n miù ladin, anfat de cí idiom ch'ara se trata.

A chësc punt mëssel gnù tut ca n argomënt dër controvers, che foss chël dl svilup y dl'aplicaziun de n lingaz unifiché o standardisé por dotes les cin valades ladinnes dles Dolomites. Na desëna de “fans” oress, sciöche al pê, che le prototip de lingaz standard, laurè fora chisc agn passà (inçe cun la contribuziun da pert de nosc Istitut) söla basa de düc i idioms dles cin valades, gniss scrit dant d'autoritè sciöche lingaz ofizial, deperpo che le medemo prototip ne ti sona nèt nia bun a n gröm d'atra jënt. Sciöche motivaziun por chësc standard vëgnel dit che le lingaz sciafia ma a suravire, sce al vëgn adorè te öna na varianta dal maiù numer de porsones che meso. Sciöche motivaziun decuntra vëgnel dit che adoran chësc standard jïssel a perde n gröm de carateristiches idiomatiches che ti stà a cör ala jënt y porchël se destolëssera cis dal adorè inant süa varianta ladina.

Al é inçe gnü metü en discusciun la proposta alternativa de apliché sciöche lingaz ofizial le ladin de mesaval dla Val Badia, arichì cun parores di atri idioms. La pröma motivaziun por chësta alternativa é le fat che la Val Badia à la maiù cumpèda de porsones che rajona y adora le ladin.

La discusciun porsura na standardisaziun dl lingaz ladin n'é indinenia cíamò stlütta jö, mo porchël ne pon impone nia di ch'i laürs fac de chësc vers incina ségn ne sides stà por nia. Cun döt l'aprijamënt por la prescia che foss écer val' debojëgn mësson inçe podèi di che spromè danfora zënza tignì cunt dles triches y dles tëmes dla jënt ne jiss gnanca daldöt bun.

Por stlütta jö chësta pert de mies conscidraziuns me toli a di ch'i sun stà bugn te chisc trënt'agn de mantignì, de defëne y inçe de miorè le lingaz ladin che é y restarà la carateristica prinzipala dla cultura y dla etnia ladina. N pinsier söla “cultura ladina o söla cultura di ladins” sciöche al ê gnü intitulé le pröm articul tla “Ladinia” I. Sambëgn che la domanda ipotetica resta tres cíamò la medema. Mo éra forsc falada, sce al é inçe i ladins che partezipèia ala cultura mondiala te n monn globalisé? Porchël prò i ladins dessigü impò da ti fà inant le guern a süa storia, a sües tradiziuns y usanzas. Naturalmënter ne po le ti fà le guern ala storia y ales tradiziuns nia orèi di “venerè le cënder”, mo “dè inant la flama”. De chësc vers me toli inçe a di ch'i ladins tëgn tres plü cunt de süa identité y ch'ai é inçe tres plü capazi d'ester ladins zënza porchël diventè aroganć.

Cíamò na odlada ala etnia ladina, dal punt d'odüda sozio-economiche, recordan che i vedli latins dijò: “Primum vivere deinde filosofari” che oress di: “Impröma

mëss la jënt avëi valch da mëte sot i dënz o da se trà le vire y spo pòra impormò s'interessè de atres cosses". Por fortuna (y inçe porcì ch' ai s' à dè da fà) é i ladins intratan rovà do la meseria da n iade a n bëgnester economich che po se lascè odèi. Porchël injunti: Sce an à bele le môt da podèi rodè incër le monn, spo aràn bëgn inçe le môt da mantignì le lingaz y la cultura plü vedla dles Alpes.

Chisc é n valgügn pinsiers ch' i oress ti sporje a düc i ladins y a düc sü amisc por recordè che l' Istitut Ladin "Micurà de Rü" é gnü metü sö dl 1976 y ch' al à sco-mencè süa ativité dl 1977. Por chësc motif gnaràl inçe cíamò tignì manifestaziuns de recordanza di 30 agn. Intratan dess ester la ediziun n. XXX dla "Ladinia" n signal de chësc vers. Ad multos annos!

Hugo Valentin
 Presidënt dl Istitut Ladin "Micurà de Rü"

Zusammenfassung

Das Ladinische Kulturinstitut "Istitut Ladin Micurà de Rü" in St. Martin in Thurn wurde am 31. Juli 1976 errichtet (Südtiroler Landesgesetz Nr. 27, veröffentlicht im Amtsblatt vom 31. August 1976). Seine Aufgabe bestand fortan darin, die Sprache, die Kultur und die ethnische Identität der Ladiner zu erhalten, zu verteidigen und zu fördern. Die aus Anlass des 30-jährigen Bestehens des Instituts zu stellende Frage, ob die gesteckten Ziele erreicht werden konnten, kann mit einem klaren "Ja" beantwortet werden. Trotz aller Einwirkungen der globalisierten Welt sind das Identitätsbewusstsein und das Interesse der Ladiner für die Erhaltung und Förderung ihrer sprachlichen, kulturellen und ethnischen Eigenart ständig gewachsen.

Riassunto

Con la legge n. 27 del 31 luglio 1976 della Provincia Autonoma di Bolzano, pubblicata il 31 agosto 1976, fu fondato l' Istituto Ladino di cultura "Istitut Ladin Micurà de Rü" con sede nel comune di San Martino in Badia allo scopo di mantenere, difendere e migliorare lingua, cultura e caratteristiche etniche dei ladini delle Dolomiti. In occasione del 30° anniversario della fondazione ci si pone la domanda se gli scopi prefissati siano stati raggiunti. La risposta è un franco "sì". Nonostante l' apertura verso il mondo globalizzato i ladini hanno rafforzato la consapevolezza e l' interesse per il mantenimento e lo sviluppo della loro identità linguistica, culturale ed etnica.